

Jean Haritschelharren hilberria (1923-2013)

OIHARTZABAL, Beñat
Euskaltzain osoa

Jean Haritschelhar irailaren 1ean zendu zitzaigun. Berehala, udazkenean lau bazterretan hostoak bezala, hedatu zen berria Euskal Herrian gaindi, euskaltzale guziek etxekeekin bat egiten zutela haien nahigabeen. Ez zen ustekabeko joatea, baitziren zenbait egun jadanik jakin zutela denek, jakin zuela Jeanek berak ere, osoki nagusitu zitzaiola bizia arrobatzen bezala duen odol minbizia. Eta handik laster eramanen zuela herioak. Hala gertatu zen. Asteartearekin eman zioten medikuek diagnostikoaren berria. Ondoko igandean zortzi utzi gintuen, arte horretan ikusten izan zitzaizkion adiskide eta lagunak, beti bezala, ele goxoekin eta irriño ezti bat ezpainetan, errezi-bitzen zituela. Denek ezagutzen genion gorputz azkar handi hura arras ahuldurik, haatik: kraskaturik. Burua azken mementoraino beti argi, halere. Argi eta, ezinean ere, zut. Beste bizi baten esperantzak ematen bide duen gogo jabaltasuna erakutsiz.

Ortzegunarekin, mundu bat bildu zen Baigorriin. Hango eliza, mukuru bete zuten azken agurra egin nahi zioten Euskal Herriko hiru kantoietarik jin euskaltzaleek. Orok garbi zeukaten zerbitzari berezia galdua zuela euskarak, eta euskaldun guziak batzen gintuen norbait itzali zela. Ehorzketa haieran izan zirenek ez dukete ahanztekoa samintasunez eta bihotz berotasunez, biak nahasirik, bete arratsalde hura.

Egun, Euskaltzaindiak bere gisako azken adioak erraten dizkiolarik, erran gabe doa ohore dela enetzat gure akademiaren ohitzari jarraikiz, hil izan den euskaltzain horren hilberria, gure liburuetan geldituko dena, zuen aitzinean

Euskera. 2013, 58, 1. 315-325. Bilbo
ISSN 0210-1564

irakurtzea, non eta hemen, Baionako Herriko Etxean, berak, nik uste, gus-tukoa izan zukeen bezala, euskaltzainen aurrean, Iparraldeko lagun eta adis-kide euskaltzaleen aitzinean, eta, bistan da, etxeakoak ere ondoan ditugula.

Jean Haritschelhar 1923ko maiatzaren 13an sortua zen, Baigorriin, bi haur izan zituen familia batean: Jean, semea, eta, hiru urtez zaharragoa, Denise, alaba. Aita, Arño, mugazain eta errientsa batzuen semea, jostuna zen, «sastrea» Baigorriin erraten den bezala. Ama, berriz, Iholdiko Moxoe-neko alabetarik bat, laborari mundutik heldu zen. Iholdin 1919an ezkondu ziren, Arño gerlatik sartu eta berehala.

Gogoia jar dezagun urte haietako Baigorriin. Orain baino jendetsuagoa zen: hiritto aire bat erakutsi nahi zuen karrika luze patartsu bat, saltzaileek, ofizia-leek eta funtzionario ttipiek egiten zuten bizi mugimendutsu batekin, merka-tu egunetan bereziki, kartierretako eta haraneko beste herrietako laborariak hara biltzen zirelarik. Karrikan zuten haritschelhartarrek etxea, behereko karrikan, hots, herritarrek «karrika gaixto» deitzen duten hiriko partean¹. Gerla Handia erraten zioten guda hura bururaturik, handik bost urtetara sor-tua baitzen Jean, suma dezakegu zerika zen haren haurtzaroko gizarte giroa. Hemendik zenbait egun hasiko da lehen Mundu gerlaren mendeburua. Ger-takari guti azken mendeetan, Iparralde honetako izaera, arima kasik erran daiteke, hain barna markatu duenik. Aski da Antxuberrok edo Zerbitzarik *Eskualduna* astekaridan idatzi gerlako kronikak edo *Piarres* eleberria irakurtzea ohartzeko zein barna sartua zen frantses nazionalismoa, itxurarik gordinene-tan batzuetan, Iparraldeko euskaldun anitzen gogo-bihotzetan eta ikusmol-deetan; eta ez gutiago, euskarari eta euskaldungoari guziz atxikiak ziren Saint-Pierre, Elissalde, edo Barbier bezalako euskaltzainen artean ere.

Jeanek, bada, ideologia horretaz emokatua zen gerlaondo hartan iragan zuen haur denbora. Pentsatzekoa da, bai eskolako irakaspenetan, bai hama-

¹ Ikus J. Haritschelhar, *Ponttokeriak*, Elkar, Baiona, 8. orr. Jean Haritschelharren aitak ordukotz Ponttoenea deitzen zen etxean jarri zuen bere jostun lantegia. Jeanek berak kontatua da *Pontto* izenak, *Herria* astekariko bere kroniketan izengoiti gisa hainbeste urtez baliatu izan duenak, *Ponthieu* frantses deituran duela etorkia, baigorriarren aho-etzpainetan gisa hartara aldatua eta egokitua izan baitzen. Alabaina, bi mendeen junturan deitura horretako ingeniari bat, burdinbi-deetan ari izan zena, etxe horretan bizi izan zen. Aitzinean, Azkaratenea zen etxearen izena.

lauko gerla trantxadetan egina zuen aitaren solasetan ere, aurkitu zituela gerla-su haren ilintiak, biziak oraino. Hauek osoki itzali baino lehen, beste gerla berri batzuk piztu ziren, haatik, are handiagokoak, eta Euskal Herria are hurbilagotik hunkitu zutenak, lehenik mugaz alde batean, eta berehala bestean ere. Jean, haurtzaroa uzten zuelarik, harrapatu zuten. 1943. urtea: ez zatekeen ez hura urterik hoberena gizon gazte batek hogeai urteen adin mugaren iragateko. Okupazioaren denbora zen, eta Euskal Herriko muge-tan jarriak ziren aleman soldaduak. Kanoi hotsak isildu ondoan, bere gazte-lerazko estudioen kariatara, Espainian gaindi bidaia bat ere egin baitzuen Haritschelharrek, hango gerlaren ondorio lazgarriak ere ikusi ahal izan zituen, zaharrean ere gogoan atxiki zituenak. Nola duda gertakari haiek orok barne-barneraino hunkitu zutela? Ondoko hamarkadetan erakutsiko zuen bakezaletasunak gaztean ikusi dorpekeria haietan zukeen oinarri.

Bakea jitearekin, soldadugoa eginik, Jeanek gaztelerako lizentziako estudioak abiatu zituen, eta Saint-Cloud-eko Irakasle Goi-Eskolan sartu, gisa horretan, 1950ean, gaztelerako irakaskuntzako gaitasun agiria, eta, 1952an, gaztelerako agregazioa, erdietsiko baitzituen.

Haren irakasle ibilbidea garai hartako Frantzian bultzatzen zen *elitismo errepublikano* deitu ereduari darraio. Goiz-goizik ohartu zatekeen Baigorriko Eskola publikoko errienta, sastrearen semea hartze onekoa zela. Irakasle izateko bidean jarri zuen, beraz, familiaren partetik poxelurik kausitu gabe seguraz ere, Jeanen amatxi ere, Gaxuxa Chimits, sortzez larzabaldarra eta bera ere errient alaba, errientsa izana baitzen, Baigorriko inguruetan hain zuzen, Ezterenzubin lehenik eta Urdozen gero. Irakaskuntzako bide hartan sartzeko, haatik, lehen mailako eskola bukatu, eta zertifikata, Frantziako orduko oinarritzko eskola diploma, eskuraturik, 12 edo 13 urtetan, herritik joan beharra zuten baserrialdeetako haurrek. Euskal Herriko ikastetxe publikoetan barnetegirik ez baitzen, eta askaziak baitzituzten haritschelhartarrek Landesetan, Jeanek Akizera joan behar izan zuen orduan, Mont-de-Marsanera geroago. Ez da harritzeko beraz, denbora hartan, lehenago Otsobiri ere gertatu bezala², euskara etxeko mintzaira izanagatik, haren non-nahi erabil-

² Ikus «Oxobi», J. Haritschelharren aitinsolasa, in *Oxobiren lan orhoitgarri zombait*, Gure Herria, Baiona, 1966, 8. orr.

tzeko aietasuna doi bat herdoildu baitzizaion. Katixima ere frantsesez ikasi behar izan zuen, amaxik hala nahi ukanik³. Dena den, eskola denborako urruntze horiengatik, ez zuen sekula herriarekilako lokarria eten. Pilotari ederra ere izan zen, ondoko urteetan luze jokoko txapeldun izateraino. Dakigun bezala, bizi guzian atxiki zuen pilotarentzat zaletasun berezia.

Goi-mailako irakasle eskolatik atera baino lehen ezkondu zen Jean Haritschelhar, 1949an, Parisen ezagutu zuen Colette Neveu izeneko paristar batekin. Denise haren arrebaren laguna baitzen hau, honen bitartez elkar ezagutu zuten. Hiru haur sortuko ziren ondoko urteetan ezkontza horretarik.

Jeanek, agregazioa eskuratu ondoan, irakasle postua Arroxelan edo Agenen izateko hautua izan zuen. Agen hautatu zuen, eta, ez irudika, hautu horrek osoki aldatu zuen beharbada haren bizi ibilbidea. Alabaina, irakasle formakuntza klasikoari jarraikiz, ordu arte, Jean ez zen batere sartu euskal ikasketetako gaietan. Jakin zukeen, seguraz ere, Bordeleko unibertsitatean, euskarako katedra bat sortua izan zela 1948an, eta hartan zegoela R. Lafon, baina urrun ziren euskal gaiak haren ikerlanetarik. Bere unibertsitateko ikerketa diplomaren eskuratzeko egin zuen azterlanak ez zuen loturarik izan euskal gaiekin, Gustavo Becquer espainol idazle erromantikoaz egin baitzuen.

Aski berant, hogeita hamabost urteak iraganik, Ageneko lizeoan zelarik, hurbildu zen lehen aldikotz euskal gaietara. Garai hartan, Jean osoki analabetoa zen euskaraz. Ordea, irakasle lagun batek Ageneko auzitegian Etxahun, Barkoxeko koblakariaren auzi-paperak bazirela jakinarazi ondoan, dokumentu haiek eskuztatuz egin zuen Pierra Topeten ezagutza, bai eta molde horretan bere lehen aitzur ukaldiak eman euskalaritzako alorrean⁴.

³ J. Haritschelharrek oroitzapena ez zuen ahantziko. Garai hartan, baigorriar haurretan bakarria izan zen katixima frantsesez ikasi zuena.

⁴ 1960an argitaratu zituen J. Haritschelharrek bere lehen hiru ikerlanak. Hiruek Etxahun zuten ikergai:

«Deux chansons perdues d'Etchahun-Barkoche», *Gure Herria*, 1960, 2-8.

«Etchahunen mandoa : ichtorio zahar bat jauntzi berrietan », *Gure Herria*, 1960, 221-224.

«Etchahun et Chamisso», *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, XVI, 1960, 71-83.

Ez dut Haritschelharrek Etxahunez idatzi tesiaren aurkezpena egin beharrik hemen. Ororen jakinean da zer lan den⁵. Orduko tesiak bi partetan egiten baitziren Frantzian, bi liburu gotorretan argitara eman zen ikerlan hura: alde batetik, tesi nagusia erraten zitzaiona, hartan Etxahunen bizia eta haren koblen literatur ikerketa kausitzen baita⁶, eta bestetik, tesi osagarria, honetan Etxahunen koblen argitalpen kritikoa eta frantseserako itzulpena⁷ kausitzen baitira. Haritschelhar baino lehenago, XX. mendeko euskalari batzuk, hala nola Lhande, Dassance –Eskualtzaleen Biltzarreko orduko burua– edo Larrasquet, ohartu ziren Etxahunen koblen balioaz. Halarik ere, Haritschelharren ikerketari esker agerian ezarria izan zen, molderik argienean eta zehatzenean, kobleri haren originaltasuna eta indarra, XIX. mendeko herri literaturaren testuinguruan behar bezala kokatzen zelarik. Ereduzko lan horrengatik, eta ondotik eginikakoengatik, Euskal Herriko Unibertsitateak *Doctor Honoris causa* eginen zuen geroago, 1988an⁸.

1950eko hamarkadako azken partean, R. Lafonekin harremanetan jarri zen Haritschelhar, eta honek sustatu euskal ikerketen bidean sartzerat. Hari esker, Ageneko lizeoko irakaskuntza utzi ahal izan zuen, orduan, CNRSen kontu, hiru urtez aritzeko bere tesi lanaren aitzinarazten. Bide beraz, Iparraldeko beste euskalariekin harremanetan jarri zen. 1960ko hamarkadako lehen urteetan sartu zen osoki Iparraldeko euskalaritza biziartzaren duten elkarte edo egitura garrantzi handienekoetan: 1961ean *Gure Herria* aldizkari idazkari nagusi egin zuten, 1962an, Baionako auzapezak Euskal Erakustokiko zuzendari izendatu zuen; IKAS pedagogia elkarteko administrazio kontseiluan ere sartu zen orduan. Urte horretan berean euskaltzain ere egin zuten. Alabaina, 1962an, Lafittek bereziki akuilaturik, sartu zen Eus-

⁵ Ikus P. Lafittek bi liburuez egin zuen kritika aurkezpena, in *Bulletin du Musée Basque*, 50, 1970, 202-206.

⁶ *Le poète souletin Pierre Topet-Etchahun (1786-1862). Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle*, Société des Amis du Musée Basque, 1969, 583 (+XVI orr.).

⁷ *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*, *Euskera*, 14-15, Euskaltzaindia, Bilbo, 1969-1970, 710 orr.

⁸ J. Haritschelharren bibliografiaren parte gehiena haren omenez egin zen liburuan argitaratu zen; ikus *Jean Haritschelhar-i omenaldia*, Iker 21, Euskaltzaindia, Bilbo, XIII-XLIX. Halere, azken zazpi urteetako lanak ez dira bilduak zerrenda hartan.

kaltzaindian, Otsobik utzi aulkian jarririk. Ez zuen gordetzen gero ere Haritschelharrek, Lafitte izan zuela beti bide erakusle euskara gaietan. Hil zenean, Gehexan Ponttok bere gisako omenaldia egin zion *Herria* astekarian, honela bururatzen zuelarik *Aitatxi* izenburu gisa zekarren bere solas laburra: *gaur zordun nago, zor baitautzut dudan euskararen amodioa, zor ere euskaltzaletasuna. Har-azu, otoi, ene esker onezko emaitza*⁹. Uste dut prezatuko zuen Jeanek, egungo haren hitz haiek gogora genitzan, eta Lafitterenganako haren esker ona oroitaraz.

Handik aitzina, Haritschelhar alde bat ariko zen lanean euskararen eta euskal kulturaren alde. Iduri zait, hastean, idazten ari zen tesiaz landa, museo kudeaketa izan zuela lehentasuna bere lanetan. 1962an, Jean Ithurriagueren ondotik, zuzendari kargua harturik, bi urteren buruan *Bulletin du Musée basque* delakoa, hogeituroko geldialdi baten ondotik, birsortu zuen. Anitzek badakite hemen, adin batekoek bederen, zein ximenki egiten zituen artikuluen argitalpenari zegozkion lan xeheak.

Hogeita sei urtez egon zen zuzendari kargu horretan. Ez ditut aipatuko hemen kontserbatzaile gisa egin zituen lanak. Haatik, haren museoko egitekoetarik kanpo ziren bi ardura, bere baitarik beregain hartu zituenak, gogoratu nahi nituzke. Lehenik, horretarako erakunde berezirik ez izanik, euskarari eta Euskal Herriari buruzko dokumentazio eta liburuen biltzeko egin zuen lan handia. Lan horri esker, zenbait urte barne, euskal testuez eta literaturaren historiaz arduratzen ziren ikertzaile guzientzat ezin baztertuzko bilgune eta ikerleku bihurtu zen Baionako euskal erakustokia. Bigarrenekorik, euskal kulturak, ez Hegoaldean, ez Iparraldean, nehon neholako leku ofizialik ez zuelarik, baina gerla ondoko etsialdiaren edo nekezien ondotik emeki berpizten ari zen urte haietan, Haritschelharrek etxe hura euskal kulturaren aterpe eta bil-leku bihurtarazi zuen. Han zuten beren helbidea, egoitza berezirik ezin izan zezaketen euskal kulturako elkarteek, hala nola, Euskaltzaleen Biltzarrak, IKASek, hastapeneko Seaskak edo Iparraldeko euskaltzainak biltzen zituen elkarteak, baita beste anitzek ere. Han egin ziren, bereziki, 70eko hamarkadako urte beroetan, mila hitzaldi, maiz gai

⁹ G. Pontto, *Aitatxi*, in *Herria* 1985/02/28koa. Ikus, halaber, *Ponttokeriak*, Elkar, Baiona, 1995, 145-146.

minberatsuak erabiliz, hor egin ziren, adibidez, Udako Euskal Unibertsitatearen aitzindari izan ziren Baionako euskal asteak, urte batzuetan hain kalapitatsuak izan zirenak.

1969an defendatu zuen bere tesia¹⁰, Bordelen, eta berehala R. Lafonen segida hartu euskararen katedran. Unibertsitatean ere, erran gabe doa euskararen alde jokatzeko bost eginahalak egin zituela, ahal bezainbat jende euskal ikasketetan ikerketen egitera bultzatuz. Iparraldeko euskalari andana bat izan gara gisa horretan harekin doktoretzako ikasketak egin ditugunak.

Jean Haritschelharrek, katedra eta irakasle postua Bordelen izanagatik, argi zuen Frantziako euskal ikasketek Baionan izan behar zutela gune nagusia. 80ko hamarkadako lehen urteetan agertu zitzaion horra buruz joateko parada. Alde batetik, Baionan unibertsitate aldaxka bat eratu baitzen aitzineko urteetan, erdietsi zuen Bordeleko unibertsitateak onetsi zezan, han, euskal ikasketetako unibertsitate diploma baten sortzea, eta berak, euskalaritzako zenbait jenderen laguntzarekin antolatzea. Handik, zenbait urteren buruan, Haritschelharrek unibertsitatea utzirik, gobernuak Frantziako herrialdeetako hizkuntzentzat unibertsitate ziklo guzien irekitzea onartu zuenean, oinarritzko egitura bat jadanik bazen, eta nehorik ez zuen dudarik izan, aitzineko urteetan gertatu bezala, euskara irakaskuntza, ez Bordelen edo Pauen, baizik ere Baionan, antolatu behar zela.

Beste aldetik, bazekien, unibertsitate irakaskuntzarik nekez era zitekeela ikerketa gunerik ondoan izan gabe. Horregatik, urte bertsuetan, Frantziako Ikerketa erakunde nagusiak, CNRS delakoak, unibertsitatearekilako lotura antolamoldea berriztatu zuenean, erdietsi zuen euskal ikerketako gune berezi bat Baionan sor zedin. Denborarekin, azkartuz joan zen hau ere, azkenean aspaldi honetan IKER deiturarekin ezagutzen dugun egitura sortuko baitzen. Nahiz 1986an utzi zuen unibertsitate postua, aurten arte, kasik sekula huts egin gabe, parte hartu izan du laborategi horretako bilkuretan, oraingo ikerlari gazteek egiten zituzten lanez bere estimua eta interesa erakutsiz.

Erakustokiko zuzendaria eta unibertsitariora aipaturik, bistan da, modu berezi batean aipatzekoa dudala, hemen, Jean Haritschelhar euskaltzaina.

¹⁰ Defentsa 1969ko uztailaren 8an, Bordeleko unibertsitatean egin zen.

1962an akademian onarturik, 1966an egin zuten euskaltzainburuorde eta 22 urtez egon zen kargu horretan Luis Villasanteren ondoan, Iparraldeko goiti-beheitien ardura harturik bereziki. Ondotik, lehenburuaren segida hartu zuen, euskaltzainburu izanik, 16 urtez, 1988tik 2004 arte. Orotara, beraz, 38 urtez izana da Euskaltzaindiko burugo karguetan. Denek dakigu zein urte garrantzitsuak garai hori euskararen historian.

Lehenik, 20 urtez edo, euskararen batasunaren oinarriak finkatu ziren. Urte zailak, hastean. Euskaltzaindian berean ere denek ez baitzuten begi onez ikusten batasunaren arazoari, euskal idazle zenbaiten artean bereziki, arrazoizko konponbidea aurkitzeko hasia zen mugimendua. 1968 eta 1978 arteko hamarkadan, Arantzazuko eta Bergarako biltzarretan finkatu ziren oinarrizko arauak, ortografiari eta morfologiari zegozkionak, eta laster 1984an, Iruñekoan, joskerari zegozkionak. Hastean, behintzat, ez zuten Hegoaldeko euskaltzain guziek bat egin Mitxelenak Arantzazun aurkeztu zuen txostenarekin, eta Iparraldeko euskaltzainen boz guziak behar izan ziren euskara batuaren arauen onartzeko. Haritschelharrek, Lafitterekin beti eskuz esku ari izanez, eginahalak egin zituen orduan –Epherre, Iratzeder, Larzabal, Lafon, eta, honen ondotik Davanten, sustenguearekin– Euskaltzaindiak batasunaren bidea finka ahal zezan¹¹.

Erran gabe doa, haatik, ez zuela horregatik ukatu Iparraldeko tradizioa, eta hari atxikia egon zela, komeni zen guzietan erabiltzen zuelarik, *Herria* astekarian berrogeita bost urtetan edo, aste guzietan idatzi zituen telebista kroniketan edo Gehexan Ponttoren lerroetan ikus daitekeen bezala.

1988an euskaltzainburugora heltzean, aitzineko urteetan doi-doa abiatu hats luzeko ikerketa proiektu handi batzuen akuilatzea izan zuen helburu, hala nola *Orotariko Euskal Hiztegia*, *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak*, *Hiztegi Batua*, *Euskararen Herri Hizkeren Atlas*a, hastetik 1995 arte kudeatu zuena, Onomastikako lehen zerrenda sistematikoak, eta *Literaturaren Hiztegia*. Euskaltzaindiaren batzordekako antolamenduaren bidez, lan garrantzitsua egin zuen urte haietan Euskaltzaindiak, eta erran daiteke gaur egun

¹¹ Horretaz eta Euskaltzaindian egin gainerako lanez, ikus J-L. Lizundia, «Haritschelhar 38 urte zuzendaritzan», in *Jean Haritschelhar-i omenaldia*, Iker 21, Euskaltzaindia, Bilbo, 2008, XLI-XLIX.

ere, orduan erein ziren haziei esker egiten dituela parte on batean bere oinarrizko lan akademikoak gure erakundeak.

Atlasaren batzordeburu izan bazen, eta gramatika batzordearen kide ere, literatura ikerketa zuen Jean Haritschelharrek bere gustuko ikergai nagusia. Hartaz egina zuen bere doktore tesia, eta literatura ikerketaren batzordeko buru izan zen azken eguna arte. Halaber, sail horretan egin izan ditu azken urte hauetako bere ikerketa lanak. Gogoan dugu eri handi zelarik erietxean haren ikusten izan ginen zenbait laguni nola aipatzen zigun orduan gogoan erabiltzen zuen proiektu bat: Bernart Etxeparez liburu baten egitea. Berak holakorik egiteko aski indar ez zuela izanen ongi jakinagatik, bazioen halere, kinka hartarik ateratzen bazen, gogotik bultzatuko eta gidatuko zuela holako lana: bazela segurki erratekorik. Liburuaren atal nagusiak ere buruan zituen.

Euskalaritzako lanetan bereziki ibili bada Jean Haritschelhar, baigorriar gisa zerbait gehiago egin nahi izan zuen doi bat lokartua eta garaiko gizarte berrikuntza askotarik baztertua iruditzen zitzaion bere sorlekuarentzat. 1970ean auzapez hautatu zuten herritarrek, eta berriz ere handik sei urteren buruan. Ez zen erraza. Bordelen zuen bere irakasle postua, usu euskaltzainburu orde gisa Hegoaldera eta bereziki Bilbora joan beharra zen, bestalde Angelun bizi zen. Aste hondarretan baizik ez zitekeen joan Baigorriara, astegunetan, berriz, nekez. Beharrik, laneko, kudeantzako, eta administrazio barnebidetan ibiltzeko zuen ahalmen handiari esker, gogotik ari zen auzapez gisa zegozkion zereginetan. Garai hartan, haatik, Iparraldeko giroa aldatzen hasia zen, euskaldun gazte batzuen asaldadura gero eta biziago baitzen, eta, horren aitzinean, anitz agintariren jarrera gero eta zurrunago. Baigorriara ere hedatu ziren lipiztak. Bazterrak harro, gogoak bero. Azkenean, ustekabeko gertakari ezinago hits batzuek kolpez moztuko zuten Jeanen auzapez ibilbidea. 1979an, zapartatu ez zen lehergailu bat auto batetik kentzen ari zirelarik, Iparretarrak taldeko bi gaztek beren buruak xehakatu zituzten. Erran beharrik ote? Jean Haritschelharrek ez zuen deus ikustekorik, ez egitate horrekin, ez erantzukizuna zuen taldearekin, ez holako borrokabideak sustatzen zituen pentsamoldearekin. Halere, hiletarik bat baigorriarra izanik, ehorzketa mezara joatea gizatasunezko eginbidea iruditu zitzaion. Hala egin zuen. Beldurra nagusi eta gezurra merke ziren egun haie-

tan, ordea, agertze horretaz baliatu ziren, auzapeza gertakari hits horrekin lotzeko, eta haren gaitzesteko. Hori ikusirik, Haritschelharrek bere kargua utzi nahiago izan zuen. Dudarik ez da mingarri gertatu zitzaiola bidegabeke-ria hori.

Hilberri honetako azken hitza ematean gizona bera gogoratu nahi nuke. Gutiz gehienek ezagutu dugu hemen, franko hurbiletik zenbaitek. Gorputz larria, lepo-bizkarrez eta gerruntzez zabala. Gizon gotorra. Azkarra, antzez eta izatez. Agenen bizi zen garaiko argazkietan jadanik burusoildurik ager-zen zaigu, guk beti ezagutu dugun bezala, begiak gerizatzen zizkioten be-taurrekoen gainean bekoki luzea, aurpegia eta burugaina biribilean biltzen zizkiona. Behako zuzena bi begietara heldu zitzaizuna, begitartea gozatzen zion irriño baten keinuarekin, usu, ezpainetan. Non-nahi, bere lekua ba-zuen, non-nahi bere lekuan zen: hala Madrilen erregearen jauregian, nola mendialdeko artzainaren etxe xumean. Berezkoa zuen jendekintasun hori ez zitzaizun beti lehenbizikoan agertzen, hastean urrun zinduzkan halako uzkur batengatik; haatik, laster nabaritzen zenuen harekin solasean ari-tzearekin.

Ezin egokiago kudeatzen eta gidatzen zituen lanak eta bilkurak, berezko larderia batekin. Euskaltzainek, unibertsitateko lankideek, beste elkartee-tan haren kide izan direnek, denek gogoan atxikiko dugu nola gizabidetsu-ki eta lañoki eramaten zituen biltzarrak. Bazkal tenorea jina zenean, haatik, luzamendu guti bilkuren bururatzeko. Jeanentzat, alabaina, egiteko bakoi-tzak bere ordua zuen, eta ez zitzaion gutiago zaintzekoa sabelari zegokiona. Orok dakigunaz, bazkari lagun hauta zen, mama gorri gozo batek lagundu janari onen prezatzen zekiena, are gehiago, ondotik, lagunarte onean, ziga-rro-puru eder baten bafadek Armagnac xorta ferekatzen zutelarik.

Izariz, kudeaketa kontuetan, indarrak eta bere jakitatearen eta ahalen mugak ongi neurtuz eta aitortuz, buruz eta zuhurtziaz, hots, jokatzan ohi bazen Jean, norabidea erakusten zuten, edo munta zuten gauzetan, ausartzia ez zitzaion falta, beti urrunera, goratik, eramaten zuelarik behakoa, halako ezin histuzko baikortasunarekin. Baikortasun hori, aitor dut, ulergaitz iru-ditzen zitzaidan batzuetan niri, bereziki Iparraldeko euskararen kontuetara ginderamatzalarik solasak. Berantean jabetu naiz, etsi bat harturik, geldirik

ez egoteko, eta aitzina joateko biderik egokiena dela hura. Haize kontra joanik berdin. Haize kontra joanik, bereziki. Ezen, bazekien, errana ere zuen, euskarak gure hemengo lurraldean zor zitzaion legezko ezagutzarik hartu gabe partituko bide zela mundu honetarik. Ondikoz, hala gertatu da.

Milesker, Jean, Euskaltzaindian eta Euskaltzainditik kanpo, euskararen onetan, egin dituzun mila lan eta zerbitzuez. Milesker, utzi diguzun oroitzapenaz. Segur izan zaitez partekatzen genituen esperantzak biziaraiziko ditugula. Baikortasunez.